

คำจารึกที่ค้นพบใหม่ที่พระพุทธรูป
ในอุโบสถเก่าวัดเจติยหลวง จังหวัดเชียงใหม่:
รูปแบบศิลปะ และการตีความทางประวัติศาสตร์

The new inscriptions found at the Buddha image
in Ubosot Wat Chedi Luang Voravihara Chiang Mai:
art styles and historical interpretations

พระพงษ์ระวี อุตตรภทโท (โหลิมชัยโชติกุล) Phra Pongravee Uttarapaddho (Holimchayachotikul)

ดร. สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
Ph.D., Buddhism and Philosophy Major, Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus,
uttarapaddho@gmail.com

พระครูสิริธรรมเมธี (อุดร ทิพย์โส) Phrakru Siridhrammedhi (Udon Dheepawangso)

สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา
Political Science Major, Mahamakut Buddhist University, Lanna Campus, udom60@gmail.com

พระมหาวิทยา พลวฑฒโน (บุรีเลิศ) Phramaha Wittaya (Bureelert)

ครูปริยัติธรรมแผนกบาลี วัดเจติยหลวง วรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่
Wat Chedi Luang Worawihan, Chiang Mai Province, wittayamos2024@gmail.com

ณัฐพงษ์ ปัญจบุรี Nuttaponng Punjaburi

อาจารย์ สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาหลักสูตร การสอนและการเรียนรู้ คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Lecturer, Thai language Major, Department of Curriculum, Teaching & Learning, Faculty of Education
Chiang Mai University, nuttaponng.pun@cmu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ มุ่งนำเสนอถึงการค้นพบหลักฐานใหม่ เป็นจารึกที่ไม่เคยได้รับการเผยแพร่มาก่อนพบที่ฐานพระประธานในอุโบสถเก่าวัดเจติยหลวง วรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่ โดยพระพุทธรูปดังกล่าวได้มีการพอกปูนทับมาหลายยุคหลายสมัย หลังแกะเอาปูนออกแล้ว พบว่ามีคำจารึกที่ฐานพระ โดยในบทความนี้ ผู้เขียนต้องการนำเสนอ 1) คำอ่านจารึก 2) รูปแบบของพระพุทธรูปภูมิภาควัฒนสมัยของจารึก 3) คุณค่าการตีความทางประวัติศาสตร์ล้านนาที่สัมพันธ์กับข้อความในจารึก พบว่ารูปอักษรที่ปรากฏเป็นอักษรธรรมล้านนา พุทธศตวรรษที่ 22 ใจความสำคัญกล่าวถึง ในปี จ.ศ. 949 (พ.ศ. 2130) เจ้าศรัทธาผู้สร้างนามว่า “ปัญรักสา” พร้อมทั้งครอบครัว และญาติพี่น้องได้เป็นประธานภายนอก (ฝ่ายฆราวาส) ส่วนภายใน (ฝ่ายบรรพชิต) มีพระมหาสมเด็จเจ้าเจ้าอธิปติวัดพระสิงห์ เจ้าอธิปติวัดสวนดอก และเจ้าอธิปติวัดเจติยหลวง การพบจารึกหลักนี้เมื่อศึกษาลงไปภายใต้กระบวนการค้นคว้าและบริบทที่หลากหลายทำให้เข้าใจโลกทัศน์สภาพสังคมล้านนาในช่วงแรกของการปกครองโดยพม่า พบว่าพม่าเพียงแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองเท่านั้น ในด้านประเพณี วัฒนธรรม ยังคงมีความสืบเนื่องจากสมัยล้านนายุคทองตอนปลายเช่นเดิม

คำสำคัญ: จารึกที่ฐานพระพุทธรูป, วัดเจติยหลวง, ล้านนายุคพม่าปกครอง, จารึกล้านนาพุทธศตวรรษที่ 22

Abstract

This academic article aims to present new evidence, an unpublished inscription found at the base of the Buddha image in the Ubosot of Wat Chedi Luang, Chiang Mai province. The Buddha image has been plastered over several times in different eras. After the plaster was removed, inscriptions were found at the base. In this article, the author aims to present: 1. Meaning of the inscriptions. 2. The form of the Buddha image and its age compared to the inscriptions. 3. The historical significance and interpretation in the context of Lanna history, and the importance of all inscriptions. It was found that the script appearing is Lanna script from the 22nd Buddhist century, with significant content stating that in the year 949 BE (2130 BC), a person named "Panyaraksa" along with family and relatives became the external president (lay committee) while internally (monk committee), there were Phra Maha Somdet of Wat Phra Singh, Phra Ratcha Wanit of Wat Suan Dok, and Phra Ratcha Wanit of Wat Jetiyalung. The discovery of this main inscription, when studied under various perspectives and contexts, provides an understanding of the worldview and society of Lanna during the early period of Myanmar rule. It was found that Myanmar only changed the governing system, while customs and culture continued from the late Lanna period, as before

Keywords: The inscription found at the base of the Buddha image, Wat Chedi Luang, Lanna during the early period of Myanmar ruler, Lanna inscription 22nd Buddhist century

บทนำ

ในช่วงปี พ.ศ. 2564 ทางวัดเจดีย์หลวง วรวิหารได้ทำการบูรณะพระประธานในอุโบสถเก่า จึงมีการพบจารึกหลักใหม่ที่ฐานพระพุทธรูปทองสำริด โดยแต่เดิมพระพุทธรูปดังกล่าวที่ฐานได้มีการปกคลุมทับมาหลายยุคหลายสมัย หลังจากที่ย่างได้แกะเอาปูนออกแล้ว พบว่ามีคำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปยาวถึงสามบรรทัด ซึ่งในด้านสภาพของการศึกษาจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ นั้น ครั้งที่อาจารย์ฮันส์ เพนธ์ สืบหาจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่ แล้วตีพิมพ์หนังสือเมื่อ พ.ศ. 2519 โดยสำนักนายกรัฐมนตรีนั้น ท่านได้เก็บข้อมูลที่วัดตามที่ปรากฏ ส่วนฐานของพระพุทธรูปปฏิมาองค์นี้ก็ยังถูกปูนปั้นกสิบบัวพอกทับไว้ในตอนนั้น ท่านจึงไม่ทราบ และไม่ได้เก็บข้อมูลไว้ได้ ต่อมาช่วงปี พ.ศ. 2564-2565 ทางวัดเจดีย์หลวงได้ขออนุญาตสำนักศิลปากรที่ 7 เพื่อบูรณะพระปฏิมาในอุโบสถเก่า ช่างได้ทำการขุดสีทองที่ทองคำพระ และแกะเอาปูนซีเมนต์ออก พบว่ามีข้อความจารึกที่ฐานพระพุทธรูปด้านทิศเหนือเพียงองค์เดียว รุอักษรที่ปรากฏเป็นอักษรธรรมล้านนา พุทธศตวรรษที่ 22 สามารถจับใจความสำคัญของจารึกทั้งหมดได้ ซึ่งจารึกหลักนี้เอง ปรากฏคำว่า “มหาเจดีย์หลวง” อันเป็นเหตุให้เชื่อได้ว่า พระพุทธรูปองค์นี้ ตั้งอยู่ในวัดเจดีย์หลวงมาแต่เดิมตั้งแต่ครั้งแรกสร้าง เมื่อจุลศักราช 949 ซึ่งแต่เดิมการศึกษาประวัติศาสตร์ล้านนาในยุคพม่าปกครองนั้น มีหลักฐานทางโบราณคดีที่นักวิชาการทางประวัติศาสตร์นิยมใช้กันมาก จำพวกเอกสารคือตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และโคลงมังทรารบเชียงใหม่ ส่วนในด้านจารึกนั้นพบน้อยมาก

เช่นจารึกที่ฐานพระพุทธรูปวัดชัยพระเกียรติ จังหวัดเชียงใหม่ จารึกที่พบใหม่นี้ จึงมีคุณค่าอย่างยิ่งในการศึกษาบริบทสังคมล้านนาในช่วงสมัยนั้น

บทความวิชาการนี้มุ่งเน้นที่จะนำเสนอ จารึกที่ฐานพระพุทธรูป โดยเน้นไปที่คำอ่าน และการตีความ ซึ่งพบว่าจารึกมียุคสมัยพ้องตรงกับรูปแบบทางศิลปกรรมของพระพุทธรูปปฏิมาโดยเทียบกับรูปแบบพระปฏิมาองค์อื่นๆที่มีจารึกในช่วงยุคสมัยเดียวกันแสดงให้เห็นถึงการสืบทอดรูปแบบการสร้างพระปฏิมาจากยุคก่อนหน้าสืบเนื่องมาถึงช่วงที่พม่าเข้ามาปกครองอาณาจักรล้านนาในช่วงแรก แสดงถึงคติความเชื่อ ระบบสังคม คุณค่าทางศิลปกรรม นับเป็นหลักฐานสำคัญหนึ่งที่มีผลตีความทางประวัติศาสตร์ล้านนาในช่วงแรกของการเข้าปกครองโดยพม่า ทำให้เข้าใจโลกทัศน์สภาพสังคมล้านนา ยุคนั้นมากขึ้น

จารึกฐานพระพุทธรูป อุโบสถเก่าวัดเจติยหลวงวรวิหาร

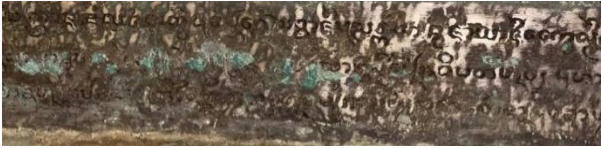
เมื่อครั้งที่วัดเจติยหลวงวรวิหาร ได้ทำการบูรณะพระอุโบสถโบราณของวัดรวมทั้งพระพุทธรูปในพระอุโบสถทั้งสององค์ด้วย โดยพระพุทธรูปดังกล่าวได้มีการพอกปูนทับมาหลายยุคหลายสมัย หลังจากที่ช่างได้ลอกสี กะเทาะเอาปูนซีเมนต์ฐานบัวที่ปั้นหุ้มฐานเชิงจารึกออกแล้ว พบว่าพระปฏิมาบริวารทั้งสามองค์สร้างด้วยวัสดุทองสำริด องค์ที่พบจารึกคือองค์ด้านทิศเหนือ (ภาพที่ 1) ปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก 58 นิ้ว คำจารึกที่ฐานสามารถอ่านได้เกือบทั้งหมด แต่มีบางส่วนข้อความเลือน และขาดหายไปในตอนท้าย แต่โดยรวมก็สามารถจับใจความสำคัญของจารึกได้ รูปอักษรที่ปรากฏเป็นอักษรธรรมล้านนา พุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าแล้วตรงกับสมัยนรธามังซ่อ ใจความสำคัญกล่าวถึง ในปี จ.ศ. 949 (พ.ศ. 2130) ปีหนไทชื่อเม็งไค้ เจ้าศรท้าวผู้สร้างนามว่า “ปัญร์กสา” พร้อมทั้งครอบครัว และญาติพี่น้อง ได้เป็นประธานภายนอก (ฝ่ายฆราวาส) ส่วนภายใน (ฝ่ายบรรพชิต) มีพระมหาสมเด็จเจ้า เจ้าอภิปติวัดพระสิงห์ เจ้าอภิปติวัดสวนดอก และเจ้าอภิปติวัดเจติยหลวง

ภาพที่ 1 ภายในอุโบสถเก่า วัดเจดีย์หลวง ที่พบจารึกที่ฐานพระองค์ขวาสุดในภาพ
ที่มา: พระมหาวิทยาลัย พลาวตมโน (บุรีเลิศ), 2565

คำถ่ายถอด :

- บรรทัดที่ 1. ส้างพระพุทเจ้าองค์นี้ในปีเม็งไค้ สกราชไค้ 949 ตัว ผู้เป้นเค้าสัทธาชื่อ
ปัญญรักสา นางชยาชื่อนางแก้วลิมวาง...แม่ชื่อนางช้อย พี่น้อง
- บรรทัดที่ 2. วงสาชุนพร้อมกันพายนอก...ในอรุมหาสมเด(จ)พระราชปัญญาพระสิงห
เป้นอธิปดินเวียง มหาสมเดจญาณโพธิเป้น
- บรรทัดที่ 3. อธิปดินสวนดอก สม(เ)ดจมหาสังฆราชาเจ้า(ขนาน?)เป้นอธิปดินวัด
เจดีย์หลวง มหาสังฆราชาเจาดาน...เข้าหมั้นรัตนปถญาเป้นอุป...
- (ข้อความหมดเพียงเท่านี้)

ภาพที่ 2 บางส่วนของจารึกที่ฐานพระพุทธรูปปฏิมา อุโบสถโบราณวัดเจดีย์หลวง
ที่มา: พระมหาวิฑูยา พลวฑฒโน (บุรีเลิศ), 2565

- บรรทัดที่ 1. สร้างพระพุทธรเจ้าองค์นี้ในปีเม็งไค้ สักราชได้ ๙๔๙ ตัว ผู้เป็นเกล้าศรัทธา
ชื่อปัญญารักสา นางชายน่า ชื่อแก้วลิมาวง .. แม่ชื่อนางซ้อย พี่น้อง
- บรรทัดที่ 2. วงศาซุคนพร้อมกันค้ำภายนอก หองในอัฐมหาสมเด(จ)พระ(ราช) ราชนปญ
...(วัด)พระสิงห์เป็นอธิบดีหนเวียง มหาสมเดจญาณโทธิเป็น
- บรรทัดที่ 3. อธิบดีหนสวนดอก มหาสังฆราชาเจ้า (ขหนาน?) เป็นอธิบดีในวัดเจดีย์
หลวง มหาสังฆราชาเจ้าด้าน..สบขมั้นรัตนปญโญเป็นอุป
- (ข้อความหมดเพียงเท่านี้)

ภาพที่ 3 สภาพก่อนและหลังแกะเทาะกลีบบัวปูนซีเมนต์ เพื่อบูรณะ
ปิดทองคำเปลวและใส่เศศโมลีใหม่
ที่มา: พระมหาวิทย์ พลวตมโน (บุรีเลิศ), 2564

ภาพที่ 4 จารึกที่ฐานพระพุทธรูป
บรรทัดแรก ... สกราชใด ๙๔๙ ตัว ผู้เปนเคาสธ...
ที่มา: พระมหาวิทย์ พลวตมโน (บุรีเลิศ), 2565

ภาพที่ 5 จารึกที่ฐานพระพุทธรูปปฏิมา

บรรทัดที่สามปรากฏคำว่า ... วัดเจดีย์หลวง ...

ที่มา: พระมหาวิทยา พลวฑฒโน(บุรีเลิศ), 2565

ข้อความในจารึก บ่งบอกถึงสถานะภาพของนายปัญญาธิกรัษว่าคงอาจเป็นราชตระกูล ขุนนาง หรืออาจเป็นส่วยเสฏฐี ที่มีทรัพย์สินมากพอที่จะสร้างปฏิมาทองสำริดขนาดราวสามศอกนี้ได้ จารึกยังระบุคำว่าหนเวียงในส่วนของเจ้าอารามธิปิวัตพระสิงห์ว่าเป็น “หนเวียง” คำนี้ชวนให้นึกถึงคติความวาศี และอริยญาสี่ว่ายังคงมีการแบ่งแยกความเป็นฝ่ายป่า ฝ่ายบ้านอยู่ อีกทั้งทั้งสามวัดสำคัญก็อาจมีนัยยะเป็นตัวแทนของนิกายที่ยังคงอยู่ในนครเชียงใหม่ คือ วัดพระสิงห์เป็นวัดหลักในนิกายพื้นเมืองเดิม วัดสวนดอกเป็นวัดหลักในนิกายสวนดอก และวัดเจดีย์หลวง (ภาพที่ 5) เป็นวัดหลักในนิกายป่าแดงก็เป็นได้ การปรากฏชื่อเจ้าอวาสวัดสบขี้มัน ก็ยิ่งทำให้มั่นใจว่าคติสี่สังฆาวาสุดแลมหาธาตุตามคติพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่มีมานานกว่า 500 ปีแล้ว (พระพงษ์ระวี โทลิ้มชยโชติกุล, 2566: 156) โดยในลานตำนานวัดเจดีย์หลวงก็ยังมีระบุนามสังฆาวาส คือ พันเตา หอธรรม สบขี้มัน และสบฝาง แวดล้อมพระธาตุเจดีย์หลวง (ธนจรรย์ สุรมณี, 2536: 25)

จากบันทึกจดหมายเหตุเมืองเชียงใหม่ โดยพระครูญาณลังกาวิฑูญย์ บันทึกไว้ว่า “... สกกราช 1242 ตัว ปีมะโรงโทศก ... เจ้าอินทวิไชยานนทปกวิหารวัดโชติการาม อันว่าคือวัดเจดีย์หลวงกลางเวียงนครเชียงใหม่ สร้างโรงอุโบสถ พินาทพระเจ้านอน ซ่อมหอมณฑปอินทะซิด หอกุมภักช กักราวนี้แล ...” (สงวน โชติสุขรัตน์, 2556: 368) ทำให้ทราบว่ อุโบสถหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อราวปี พ.ศ. 2423 ซึ่งจะสร้างทับอุโบสถเดิมหรือไม่ ก็ไม่ทราบได้ แต่พระปฏิมาคงเป็นของเดิมที่อยู่ภายในวัดเจดีย์หลวงอยู่แล้ว ส่วนกลีบบัวปูนซิเมนต์ที่ปั้นหุ้มมานั้น เข้าใจว่าน่าจะเกิดขึ้นในช่วงการบูรณะอุโบสถราวปี พ.ศ. 2490

พร้อมกับการปั้นเศศโมลีด้วยปูนปั้น และการทาสีทองบรอนซ์ที่บองค์พระ ซึ่งเมื่อกะเทาะปูนปั้น ขูดชั้นสีทองแล้ว พบชั้นสีน้ำมันสีขาวทาที่ผิวองค์พระ ถัดจากชั้นนั้นจึงเป็นชั้นของทองคำเปลว ชาตและยางรักซึ่งน่าจะร่วมสมัยการสร้างอุโบสถ

จารึกหลักนี้ยังแสดงให้เห็นว่าในยุคสมัยนั้น สมณศักดิ์ของพระสงฆ์ล้านนา คือตำแหน่งอัครมหาสมเด็จ มหาสมเด็จ และมหาสังฆราชา ซึ่งเมื่อค้นเรื่องการแต่งตั้งสมณศักดิ์เชียงใหม่ปรากฏหลักฐานมาตั้งแต่ยุคราชวงศ์มังราย ก็พบข้อมูลว่ามีกรถวายสมณศักดิ์แด่พระสงฆ์แล้วเช่น สมัยพญาผายู ได้อาราธนาพระมหาอัครคัจจุพญาภัยจากหริภุญไชย สมัยพญาเกือนา ได้อุสสาภิเชกที่พระมหาสุมนสุวรณรัตนสามิ สมัยพญาติโลกราช และ พ.ศ. 2025 ได้รตนน้ำอภิเชกมหาเถรเมธังกรขึ้นเป็นพระอัครคัจจุคฤดาภิกรมมหาสามิ ได้แต่งตั้งพระสัทธัมมกิตติมหาสามิ นอกจากนั้นยังทรงได้แต่งตั้งสังฆปริณายกฝ่ายสังฆลคือพระสัทธัมมสันธิฐิระมหาเถรเจ้า วัดป่าแดง และพระมหาเมธังกรเป็นราชครูในตำแหน่งพระมหาสามิรักษาภิกรมราชครู รัชกาลพญาแก้ว พ.ศ. 2059 พระอภัยสารทมหาสามิ เป็นประมุขสงฆ์ พ.ศ. 2070 สมัยพระเมืองเกษเกล้า พระราชทานตำแหน่งพระสังฆราชแก่พระมหาสรังคเถร (คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538: 198) ช่วงสมัยพระนางมหาเทวีจิระประภาจนถึงพระนางวิสุทธเทวี ซึ่งเป็นช่วงที่เชียงใหม่ถูกพม่าสมัยพระเจ้าบุเรงนองขึ้นครองนั้น การพระศาสนาก็ยังมีความจริงรุ่งเรือง ซึ่งน่าจะมาจากพม่าที่เลื่อมใสในพุทธศาสนาเช่นเดียวกับล้านนา การปกครองคณะสงฆ์ก็ได้แต่งตั้งมหาราชครูผู้รู้ธรรมแตกฉานจากวัดสำคัญ ๆ ของเชียงใหม่ปกครองคณะสงฆ์ รวมทั้งปฏิบัติตามจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด ความร้าวฉานของทั้งสามนิกาย คือนิกายพื้นเมืองเดิม นิกายสวนดอก และนิกายป่าแดง คงสลายลงตัวเป็นสังฆสามัคคีแล้ว และเข้าใจว่า ต่อมาเมื่อนครเชียงใหม่ร้างลงในช่วงก่อนที่พระยาภาววิละเทครัว นิกายต่าง ๆ ในนครเชียงใหม่คงสลายลง รวมกันกลายเป็นนิกายตามกลุ่มชาติพันธุ์

ในยุคราวกลางพุทธศตวรรษที่ 25 ในนครเชียงใหม่ก็ยังคงมีพิธีการสถาปนาสังฆราชาอยู่หลายรูปในครั้งเดียวกัน ในปี พ.ศ. 2438 สมัย พระเจ้าอินทวิชยานนท์ได้สถาปนาแต่งตั้งสมณศักดิ์ขึ้นที่วัดพระธาตุดอยสุเทพ ปรากฏทั้งสิ้น 7 รูป ครูบาโสภณ วัด

ฝ่ายหิน เป็นปฐมะสังฆนายก, คุรุบาทธรรมหิน วัดสันคะยอม เป็นทุตติยะสังฆราชาญาณโพธิ์, คุรุบาทสรังค์ วัดนันทาราม เป็นตติยะสังฆราชาสรังค์, คุรุบาทันธา วัดเชตพน เป็นจตุตตะสังฆราชาคันธา, คุรุบาทอริยะ วัดดับภัย เป็นปัญจมะสังฆราชาอาริยะ, คุรุบาทปัญญา วัดพวงแต้ม เป็นฉัฎฐมะสังฆราชาเจ้าทุปัญญา, คุรุบาทญาณรังสี วัดสันคะยอม เป็นสัตตมะสังฆราชาญาณรังสี (คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, 2538: 265)

ต่อมาในปี 2440 ได้มีการสำรวจวัดและจำนวนพระภิกษุสามเณรในวัดต่างๆ ในเขตเชียงใหม่ ว่าผู้บันทึกได้บันทึกว่ามีนิกายที่ต่างกันในเมืองเชียงใหม่ ถึง 18 นิกาย ได้แก่ เชียงใหม่, เชียงแสน, น่าน, ไทโย (ไทย), มอญ, เลน, จัวราย (วัวลาย), นายเขิน, เขิน, ครอง, แพร์, ลัวะ, แม่ปละ, ยอง, ม่าน (พม่า), ลวง, เจี้ยว (ไทใหญ่), หลวย อย่างไรก็ตามคำว่า "นิกาย" ในมนทัศน์ของคนสมัยดังกล่าวคงไม่เหมือนกับในปัจจุบัน แต่อาจหมายถึงกลุ่มพระภิกษุที่มีความสัมพันธ์สืบทอดกันจากอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ที่มาจากท้องที่ต่างกัน เพราะจากบันทึกพบว่าแม้จะเป็นพระที่ต่างนิกายกันก็ยังคงทำสังฆกรรมในอุโบสถเดียวกันได้ ดังนั้นนิกายในเมืองเชียงใหม่สมัยดังกล่าวจึงไม่น่าจะหมายถึงการตีความและแนวปฏิบัติคำสอนที่ต่างกันจนไม่ทำสังฆกรรมร่วมอุโบสถเช่นในความหมายปัจจุบัน (คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2518: 45)

นอกจากนี้ ยังพบข้อมูลจากตำราพิบสาของอ.ศรีเลา เกษพรหม และตำราพิบสาของพระครูอดุลสีลิกิตต์ วัดธาตุดำ จังหวัดเชียงใหม่ เรื่องการประกอบพิธีสงฆ์น้อมรธาภิเษกยกยอสมณศักดิ์พระสงฆ์ล้านนาให้รายละเอียดเกี่ยวกับสุพรรณบัฏ โดยใช้ทองคำมาตีเป็นแผ่นให้กับความยาวแล้วแต่คำที่จารึก ให้จารึกประกาศเกียรติคุณ สีลาธิคุณของพระสงฆ์ที่ได้รับน้อมรธาภิเษก ตัดความมาบางส่วนว่า "...ในเมืองมหานครยอเป็นมหาเถร หน้า 5 บาทเพื่อง ยอเป็นมหาสวามี หน้า 6 บาทเพื่อง ยอเป็นสังฆราชา หน้า 7 บาทเพื่อง ยอเป็นราชครู หน้า 8 บาทเพื่อง ยอเป็นสมเด็จ หน้า 9 บาทเพื่อง ยอเป็นสมเด็จอัครราชโมลี หน้า 10 บาทเพื่อง..." ซึ่งข้อมูลส่วนนี้ อาจทำให้เห็นภาพลำดับสมณศักดิ์ของพระสงฆ์ล้านนาคจาริตได้ชัดเจนขึ้น

ในส่วนของความตอนท้ายจารึกหลักนี้ไม่ปรากฏแล้ว อาจจะต้องว่าหล่อทองสำริด ไม่ติดหุ่นพิมพ์ตั้งแต่แรก หรือลบเลือนชำรุดตามกาลเวลาก็ไม่อาจทราบได้ ซึ่งตามขนบจารึกล้านนาในส่วนท้ายนี้ มักจะกล่าวถึงการแผ่กุศล และการตั้งคำมกคำผานา จึงเป็นที่น่าเสียดายว่า อาจพบข้อบุคคลที่เกี่ยวข้อง อันจะสามารถช่วยในการสันนิษฐานสถานภาพของเจ้าศรัทธาได้ชัดเจนขึ้น

2. รูปแบบของพระพุทธรูปภูมิกับอายุสมัยของจารึก

พระพุทธรูปมาในอุโบสถเก่าวัดเจติยหลวง วรวิหารที่พบจารึกที่ค้นพบใหม่นี้ มีรูปแบบทางศิลปกรรมสอดคล้องกับจารึก (ภาพที่ 4) มีความงามสุนทรีย์ที่คลี่คลายเป็นงานพื้นเมืองเชียงใหม่ อันสะท้อนให้เห็นถึงความต่อเนื่องของพัฒนาการทางรูปแบบจากยุคทองของล้านนาในก่อนหน้านั้น ซึ่งสถาปนาผู้สร้างยังคงรักษาไว้ทั้งในส่วนของสัดส่วนพระวรกายที่บางและมีชายสังฆาฏิมักจำเป็นหยักหลายกาบ ซึ่งอาจมีพัฒนาการมาจากเขี้ยวตะขาบในศิลปะสุโขทัยก็เป็นได้ ขมวดพระเศวตมีขนาดเล็กเรียงติดกันแน่น คล้ายหนามขนุน มีแนวเส้นไรพระศก เข้ามาปรากฏอยู่บนกรอบพระนลาฏ พระพักตร์อิมเอบอ่อนโยน ปรากฏร่องพระปราง โหนกแก้มชัดเจน พระเศียรมีลักษณะด้านข้างกระพองศีรษะโตกว่าปกติ ดังที่พบตัวอย่างสอดคล้องกันกับ พระพุทธรูปพระเมืองรายเจ้า (พ.ศ. 2108) พระพุทธรูปที่วัดชัยพระเกียรติ (พ.ศ. 2134) พระพุทธรูปในวิหารวัดผ้าขาวมีจารึกแม่เจ้าบัวปกสร้าง และพระพุทธรูปบางองค์ที่ศาลาบาตรวัดพระธาตุอุยสุเทพ เป็นต้น

การวิเคราะห์กำหนดอายุองค์พระพุทธรูปตามกระบวนการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ประมวลร่วมกับหลักฐานใหม่ทางด้านประวัติศาสตร์ และโบราณคดี การจัดหมวดหมู่จำแนกรูปแบบศิลปะปัจจุบันยังอิงอยู่บนพื้นฐานข้อมูลเดิมของศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรีดี ดิศกุล โดยนิพนธ์องค์ความรู้ไว้ในตำรา “ศิลปะในประเทศไทย” และได้มีการปรับปรุงแก้ไขจัดพิมพ์ใหม่อีกหลายครั้งในเวลาต่อมา งานพุทธศิลปกรรมล้านนาจากเดิมมักเรียกว่าศิลปะเชียงแสน เดิมจำแนกเป็น 2 รุ่น ต่อมากำหนดใหม่เป็นศิลปะล้านนาโดยแบ่งออกเป็น 5 ช่วงระยะเวลา ตามความผันแปรของ

พัฒนาการทางรูปแบบศิลปะ และ ซึ่งในหลักการพิจารณาโดยใช้หลักการจำแนกตามระบบประวัติศาสตร์ศิลปะ (ศักดิ์ชาย สายสิงห์, 2551: 181)

ระยะแรก รัชกาลพระญามังราย - พระญาผายู ราว พ.ศ. 1839 - 1898

ระยะที่ 2 รัชกาลพระญาเกือนา - พระญาสามฝั่งแกน พ.ศ. 1898 - 1984

ระยะที่ 3 ระหว่างรัชกาลพระญาติโลกราช - พระญาท้าวแม่กุ พ.ศ. 1985 - 2100

ระยะที่ 4 ระหว่างรัชกาลพระนางวิสุทเทวี - โปมะยง่วน พ.ศ. 2107 - 2317

ระยะที่ 5 ระหว่างรัชกาลพระเจ้ากวิละ - เจ้าแก้วนรรัฐ พ.ศ. 2317 - 2475

จากการพิจารณารูปแบบศิลปกรรม ได้พบว่า พระพุทธปฏิมาในอุโบสถโบราณ วัดเจดีย์หลวง มีรูปแบบศิลปกรรมตรงกับงานศิลปกรรมล้านนาในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 สอดคล้องกับตามที่ปรากฏในจารึกจริง โดยพุทธลักษณะมีการรับอิทธิพลจากงานศิลปกรรมสุโขทัย และคติบางประการอาจเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาลังกาวงศ์ ผ่านทางการติดต่อรับเอาพระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์เก่าซึ่งยังประดิษฐานอยู่อย่างมั่นคงในเมืองพุกามและนครพันทน์เข้ามายังล้านนาในช่วงรัชกาลของพระญาเกือนา ระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ท่ามกลางความมั่นคงเจริญรุ่งเรืองอาณาจักรล้านนาสะท้อนให้เห็นถึงความความหลากหลายของสกุลช่าง ปรากฏอิทธิพลพื้นเมืองที่เริ่มแทรกเข้ามามากยิ่งขึ้นตามลำดับ ซึ่งพระพุทธรูปที่พบจารึกที่ฐานองค์นี้ เป็นงานศิลปกรรมต่อจากงานล้านนาคของช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในระยะนี้ยังคงมีพัฒนาการทางรูปแบบสืบเนื่องมาจากระยะก่อน

แต่เดิมเชื่อว่าการสูญเสียเอกราชทางการปกครองอาจทำให้การอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาและศิลปวัฒนธรรมระยะที่ 4 ระหว่างรัชกาลพระนางวิสุทเทวี-โปมะยง่วน เทคนิคงานช่างอาจเสื่อมไป ตามสภาพบ้านเมืองและกำลังเศรษฐกิจของแต่ละท้องถิ่น บรรดาพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นจึงมีลักษณะแตกต่างกันไปตามถิ่นฐานบ้านเมือง ภายใต้กรอบอิทธิพลของรูปแบบประเพณีดั้งเดิมซึ่งยังคงสืบทอดมาเป็นต้นแบบ และอิทธิพลจากภายนอกแทรกเข้ามาในระยะหลัง ยังคงมีการสร้างสืบเนื่องมาถึงระยะนี้ (ศักดิ์ชาย สายสิงห์, 2551: 181)

คติเดิมซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์พระพุทธรูป ในฐานะสัญลักษณ์ของการเผยแผ่พระพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ (สิงหล) ทั้งนิกายเก่าและใหม่เปลี่ยนแปลงไป ดังเช่นพระพุทธรูปปางมารวิชัย สำริด วัดชัยพระเกียรติ สร้างขึ้นในช่วงต้นระยะที่ 4 หลังพระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองทรงยกกองทัพเข้ายึดนครเชียงใหม่เมื่อ พ.ศ. 2108 เนื่องจากพระญาติ้าวแม่กุ พยายามที่จะตั้งตนเป็นเอกราชและคุมตัวพระองค์ไปไว้ ยังเมืองหงสาวดี

ในช่วงต้นที่พม่าปกครองล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 22) บ้านเมืองล้านนาในช่วงแรก ที่พม่าปกครองกลับยังคงสภาพเดิม เพราะไม่ได้รับการ ปรับเปลี่ยนโครงสร้างใด ๆ เว้นผู้ปกครองที่เป็นคนของราชสำนักหงสาวดี - อังวะ ทำให้ผู้คนยังสามารถทำบุญ อุทิศถวายศาสนวัตถุจำนวนมากแก่พระพุทธศาสนาได้ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจของล้านนาในสมัย นั้นว่ายังคงมีความรุ่งเรืองอยู่ไม่น้อย คำจารึกประกาศความมุ่งหมายของสังฆราชจำบ้าน ในการสร้างพระพุทธรูปองค์นี้ระบุว่าสร้างขึ้นเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์พระญามังราย โดยร่วมกับสมเด็จพระเจ้าราชวิสุทธิเทวี หล่อโดยหมื่นหลวงเหล็กหมื่นหลวงจำบ้าน หมื่นหนังสือ ชาวจำบ้าน และขุนอังวะหงสาทั้งหลาย โดยเนื้อโลหะที่นำมาหล่อพระก็มีความพิเศษกล่าวคือให้รวมเอาพระปฏิมานี้ที่ชำรุดเสียหายจากสงครามมาหลอมยุบ แสดงถึงความตั้งใจดีเคารพในพระศาสนา ยิ่งการเฉลิมพระนามพระปฏิมานี้ว่าพระพุทธรูปเมืองรายเจ้า ก็เข้าใจได้ว่าเจตนาอุทิศถวายบูชาไม่เพียงแต่พระญามังรายแต่นับรวมทั้ง 15 รัชกาลในราชวงศ์ แม้ว่ารายละเอียดพุทธศิลป์และฝีมือในการปั้นหล่ออาจไม่งดงามเท่ายุคก่อนที่ผ่านมา (พุทธศตวรรษที่ 21) แต่ก็มีผลงานงานสุนทรีย์ที่คลี่คลายเป็นงานพื้นเมืองเชียงใหม่มากขึ้น สะท้อนให้เห็นถึงความต่อเนื่องของพัฒนาการทางรูปแบบจากยุคสมัยก่อนหน้านี้นี้ ซึ่งผู้สร้างในแต่ละท้องถิ่นคงรักษาไว้ทั้งในส่วนของอาสนะฐานเชิง พระศรีเมธี (รูปบัวตูม) และชายจิวร (สัน) เท่านั้น สัดส่วนของ พระวรกายมีทั้งบาง และอ้วนล่ำ ขมวดพระเศวตมุกมีขนาดเล็กเรียงติดกันแน่น มีแนวเส้นไรพระศกเข้ามาปรากฏอยู่บนกรอบพระนลาฏ พระพักตร์มักเคร่ง ไม่อ้อมเอิบอ่อนโยนดังเช่นยุคก่อน ปรากฏร่องพระปราง โหนกแก้มชัดเจน พระเศียรมีลักษณะด้านข้างกระพองศิระชะโดกว่าปกติ นอกจากนั้นชายสังฆาฏิมักจำเป็นหยักหลายกาบ ซึ่งอาจมีพัฒนาการมาจากเขี้ยวตะขาบก็เป็นได้ ดังที่พบตัวอย่างทั้งที่วัดเจดีย์หลวงคือองค์ที่มีจารึกนี้

พระพุทธรูปพระเมืองรายเจ้าที่วัดชัยพระเกียรติ (ภาพที่ 6) พระพุทธรูปในวิหารวัดผ้า
ขาวมีจารึกแม่เจ้าบัวบอกลสร้าง และ พระพุทธรูปที่ขุดค้นได้จากขุมเจดีย์
หลวง เมื่อปี 2535 (ภาพที่ 9) มีจารึก “... สักกกาลต 930...” เป็นต้น

ภาพที่ 5 พระเมืองรายเจ้าวัดชัยพระเกียรติ พ.ศ. 2108 และ พระพุทธรูปที่พบจารึกที่ฐานใน
อุโบสถวัดเจดีย์หลวง พ.ศ. 2130 (หลังการบูรณะแล้วเสร็จ)
ที่มา: พระมหาวิทยา พลวฑฒโน (บุรีเลิศ), 2566

ภาพที่ 6 รายละเอียดพระพักตร์พระพุทธเมืองรายเจ้า พ.ศ. 2108
ลักษณะเป็นพระสิงห์ 1 ชัดสมาธิเพชร พระพักตร์ปรากฏร่องพระปราง
โหนกแก้มชัดเจน พระเศียรมีลักษณะด้านข้างกระพองศรีระโตกว่าปกติ
และชายสังฆาฏิเป็นหยักหลายกาบ มีลายดอกสี่กลีบ
ที่มา: พระมหาวิทยา พลวฑฒโน (บุรีเลิศ), 2566

ภาพที่ 7 รายละเอียดพระพุทธรูปที่พบจารึกที่ฐานในอุโบสถวัดเจติยหลวง พ.ศ.2130
(หลังการบูรณะ ปิดทองคำเปลวแล้วเสร็จ) ลักษณะเป็นพระสิงห์ 3 ชัดสมาธิราบ
พระพักตร์ปรากฏร่องพระปราง โหนกแก้มชัดเจน พระเศียรมีลักษณะด้านข้างกระพองศรีระ
โตกว่าปกติและชายสังฆาฏิเป็นหยักหลายกาบ
ที่มา: พระมหาวิทยา พลวฑฒโน (บุรีเลิศ), 2566

ภาพที่ 8 พระพุทธรูปวัดชัยพระเกียรติ
พ.ศ. 2134
ชายสังฆาฏิหยักเช่นเดียวกัน
ที่มา: อันส์ เพนธ์, (2517)

ภาพที่ 9 พระพุทธรูปที่ขุดค้นได้จาก
เจดีย์หลวง เมื่อปี 2535 มีจารึก
“... สักกกลาต 930...” (พ.ศ. 2111)
ที่มา: พระมหาวิทยา พลวฑฒโน, (2565)

3. การตีความทางประวัติศาสตร์ล้านนาที่สัมพันธ์กับข้อความในจารึก

จารึกที่พบใหม่ที่ฐานพระพุทธรูป ที่อุโบสถเก่าวัดเจดีย์หลวงหลักนี้ (จ.ศ. 949) เป็นส่วนหนึ่งของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นหนึ่ง ที่อาจช่วยเติมเต็มสภาพสังคม ล้านนาเมื่อหลังการเสียเอกราชแก่พม่าในนครเชียงใหม่ในช่วงแรกระหว่าง พ.ศ. 2101 – 2207 คือประมาณร้อยปีแรกช่วงนี้ล้านนามีฐานะเป็นมณฑลหนึ่งของราชอาณาจักรพม่า สภาพบ้านเมืองยังมีความเป็นอยู่ที่ต้อยต่ำ ยังคงมีภาพการทำบุญในพระพุทธศาสนาอยู่ ซึ่งในเขตตัวนครเชียงใหม่เองพบหลักฐานการทำบุญในพระพุทธศาสนาที่เป็นจารึกการ อุทิศถวายหลายสิ่ง ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูปในวัดเจดีย์หลวงที่พบหลายองค์ที่มีจารึก ในช่วงดังกล่าว อีกทั้งระฆัง (เต็ง) สำริดวัดเจดีย์หลวงและวัดพระสิงห์ ซึ่งในการหล่อเต็ง

หรือระฆังนั้น นอกจากต้องใช้สาริดในปริมาณมากแล้ว นายช่างสล่ายังต้องเชี่ยวชาญในวิทยาการโลหกรรมอีกด้วย

ช่วงนี้ล้านนามีฐานะเป็นมณฑลหนึ่งของราชอาณาจักรพม่า เนื่องจากล้านนามีความแตกต่างกับพม่าทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม คนต่างชาติต่างภาษา พม่าจึงกำหนดให้เป็นเขตที่มีการปกครองตนเองได้ในระดับหนึ่ง คือคงให้เจ้าเมืองคนเดิมสามารถปกครองตนเองได้ โดยยอมอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกษัตริย์พม่า ดังพบว่าบุเรงนองแต่งตั้งให้พระเมกุฎิกษัตริย์เชียงใหม่ปกครองตนเองตามเดิม แต่ต้องส่งส่วยเป็นช้าง ม้า และแพรรณต่าง ๆ ทุกปี และในราชการสงครามต้องส่งกำลังร่วมรบ (สรีสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2566: 156) ต่อมาพม่าเข้าจัดการควบคุมเข้มงวดยิ่งขึ้น เพราะในสงครามระหว่างพม่ากับบอญญา พ.ศ. 2106 พระเมกุฎิไม่ได้ช่วยพม่ารบบอญญาอย่างจริงจัง บุเรงนองจึงปลดพระเมกุฎิออกใน พ.ศ. 2107 แล้วแต่งตั้งพระนางวิสุทธีเทวีซึ่งเป็นพระชายา ซึ่งมีเชื้อสายราชวงศ์มังรายเป็นกษัตริย์ เมื่อพระนางวิสุทธีเทวีสิ้นเจ้านมธราชช่อโอรสของบุเรงนองกับพระนางวิสุทธีเทวี เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ จึงเป็นการสิ้นสุดของการปกครองเชียงใหม่ โดยเชื้อสายของราชวงศ์มังราย อย่างไรก็ตามเชื้อสายมังนธราชช่อปกครองต่อมา 2 องค์ หลังจากนั้นพม่าส่งข้าหลวงมาประจำการที่เชียงใหม่ ส่วนตำแหน่งเจ้าเมืองอื่น ๆ ในล้านนานั้นพม่าควบคุมโดยการแต่งตั้งโยกย้ายถอดถอนและปูนบำเหน็จความดีความชอบ ข้าหลวงพม่าที่เชียงใหม่จะทำหน้าที่ปกครองเชียงใหม่ และดูแลเมืองอื่น ๆ ในล้านนา เจ้านครรัฐมีการต่อต้านเพราะพม่าได้ตั้งผลประโยชน์จากท้องถิ่นไปพม่า คือการให้ส่งบรรณาการและส่วย และเกณฑ์กำลังคน ดังนั้นแม้เจ้านครยังสามารถปกครองตามจารีตของตนเอง แต่ก็อยู่ในฐานะเสียผลประโยชน์ (สรีสวัสดิ์ อ่องสกุล, 2566: 191)

เมื่อย้อนมาพิจารณาความในจารึกที่ฐานพระพุทธรูปเมืองรายเจ้า วัดไชยผาเกียร (ชัยพระเกียรติ) ซึ่งสร้างโดยพระญาจำบ้าน (ไชยยะสังราม) ซึ่งเป็นไทยวนเชียงแสน ศรีท้าววัดตันตอง ในสมัยสมเด็จพระเจ้าราชวิสุทธีเทวี พ.ศ. 2108 ซึ่งต่อมาพระญาจำบ้าน (ไชยยะสังราม) ได้เลื่อนยศเป็นพระญาสามล้านใน พ.ศ. 2114 และนำพาพระสงฆ์เชียงใหม่ไปหงสาวดีใน พ.ศ. 2120 อีกด้วย

... “เจ้าทัพไชยสังรามจำบ้าน ผู้เป็นข้าอินชิตแห่งสมเด็จพระมหาอัม
มิกราชาธิราชเจ้า เจ้าข้างเผือกหอคำตนประเสริฐ ลาเลิกอุตตมกว่าท้าว
พระญาทั้งหลาย หมายแต่ไว้ให้อยู่รักษาพุทธศาสนาแลประหารราชูทั้งหลายใน
นพบุรีศรีมหานครเวียงพิงเชียงใหม่ยิ่ง จึงรำเพิงเชิงคุณพุทธศาสนา ใครที่ต่อพระ
พุทธเจ้าเรียม จึงจัดขว้ายหมายบุญ ญราสีทั้งมวรแก่สมเด็จพระมหาเทวีเจ้า ตน
เป็นเหง้าในนพบุรีแลท้าวพระญาเสนาอาามาจจ์ สมณประหารราชูทั้งหลาย ก็
หมายมีสัมมานสันนทะอันยิ่ง จึงจักสรูปเอายังพุทธรูปทั้งหลายหมู่เป็นจลาจล
อันตรายแตกบ่ที่อ่อนเสีย รอมเอามาท้อเป็นพุทธรูปไว้ตั้งเก่าเล่าจึงจักวางกัม
การไว้แก่หมิ่นหลวงเหล็ก หมิ่นหลวงจำบ้าน หมิ่นหนังสือ แลชาวจำบ้าน แล
ขุนอั้งระหงสาทั้งหลาย แรกตั้งไว้ในวันอัน...นี้ไชร์ เถิงเดือนบุษยามาช ใหว่า
เดือนสี่ ออกสิบสามค่ำ เม็ง...4 ไทวันกาบเส็ด ยามตุดข้าย ได้หล่อพุทธรูปองค์
มีคณนาน้ำหนักมี พอ 2000000 ทอง ลวดสลองเบิกพระนามพระองค์นี้ ชื่อ
พระพุทธเมืองรายเจ้า ไว้เพื่อท้อเป็นที่ไหวแก่คนแลเทพดาต่อเท่าหัวพันพระวัส
สาแล ด้วยเดชกุศลเจตนาอันได้สร้างพระพุทธเมืองรายองค์นี้ กับได้สร้างลำ
เจียงหางไสค้ำ เป็นลำแวดพระมหาเจดีย์เจ้านี้ไชร์ เจ้าทัพไชยสังรามจำบ้านก็
ยังตั้งปรารภนาไว้ว่าในอิตภาวะอันนี้ท้อมีชีวิตอันยืนตามเขตแล้วคั่นจุดก็ท้อ
เกิดในสวรรค์เทวโลกเป็นต้นดาวตึงสาแลตูลิตา ท้ออยู่ตามอายุเวียงแก้ว เมื่อ
อริยมไถยยามลงมาเป็นพระท้อข้าเกิดร่วมวันทันยามท้อเกิดในกระกูลอัน
ประเสริฐคือท้าวพระญา...ใหญ่ เมื่อได้พระตรัสศัพท์ญญแล้วขอท้อบวชข้าด้วย
ว่าเอทีกิขุในสำนักพระเมไถยแลรอดนิพพานกับพระพุทธเจ้าเทอมุ”...

จากหลักฐานการทำบุญในพระพุทธศาสนาที่เป็นจารึกการอุทิศถวายโกฐาก
พระราชาสกุล คลองพระนามพระพุทธปฏิมาว่าพระเมืองรายเจ้า ทำให้มองเห็นสภาพ
การเมืองในขณะช่วงนั้นว่าการที่จะทำบุญทานได้ใหญ่โตปานนี้ บ้านเมืองยังคงต้องมี
สภาพคล่องทางเศรษฐกิจอยู่พอสมควรตั้งที่นักประวัติศาสตร์ล้านนาหลายท่านได้เคย
วิเคราะห์ไว้แล้ว ดังนั้น พระพุทธปฏิมาในวัดเจดีย์หลวงสร้างใน พ.ศ. 2130 สมัยธรา
มังช่อ ธรรมัง (เต็ง) สำริดวัดเจดีย์หลวง หล่อเมื่อ พ.ศ. 2169 วัดพระสิงห์ปรากฏระฆัง
โบราณสองใบคือเต็งของพระญาแสนหลวงพิงไชย (ภาพที่ 11) หล่อเมื่อ พ.ศ. 2129

เด็จพระหลวงของสมเด็จพระอัครราชครูเจ้าสิทธิพรามาธิบดีซึ่งหล่อเมื่อ พ.ศ. 2172 สมัยฟ้าสาวัดถิ่นรามาธิงซ้อด้วยและ เติงพระธาตุสบฝาง 2166 เป็นที่นำสนใจว่าที่เติงหลวงของพระญาแสนหลวงพิงไชยหล่อเมื่อ พ.ศ. 2129 สมัยฟ้าสาวัดถิ่นรามาธิงซ้อ ปัจจุบันอยู่ที่หอรหมังน้อยวัดพระสิงห์ ยังข้อความว่า

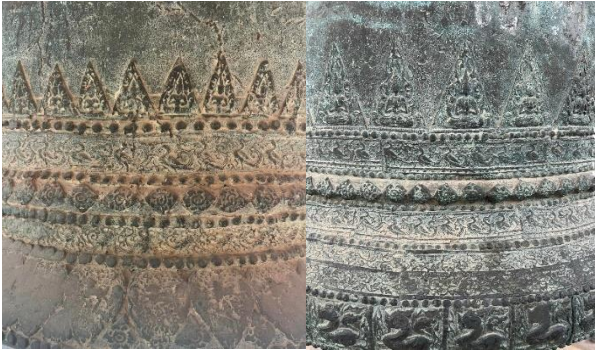
“...อิมินา ปุณฺณเตเชน ติกฺขปฺลญฺเอย วิสารโท วรรณมธโร โทตุ สพฺพเวรวา
สมนตุ เม สกราช 948 ปีรวายเส็ด เดือน 9 ออก 12 ค่ำ วัน 4 รีก 13 ตัว
พระญาแสนหลวงพิงไชยไกรราชสุธาณันทะพะละประชญามหาเสนาธิบดีแล
นางพระญามีสมานฉันทะมหันตะสรุทธาในพุทธศาสนาหนลือหคิให้สร้างเติงลูก
นี้มีน้ำทองหนัก 450000 ไร่ตีบูชาพระพุทธรเจ้าแลบัวเดือนพระสงฆเจ้าทั้ง
หลาย ที่อลงไหวันพระแลกทำอุโบสถพระแลกทำอุโบสถบวรมาภิรมย์ ๕ ๕
พันพระราชา อินทรหมยมราชจตุโลกบาลนางธรมีจูงอนุโมนาทิน...”

ส่วนเติงของวัดเจติยหลวง (ภาพที่ 10) ระบุปีที่หล่อคือ พ.ศ. 2169 แขนวนอยู่บนหอรหมังซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระเจดีย์ ตัวเติงมีรูปทรง แกวลายหงส์ เทพนมและดอกประจายามเป็นพิมพ์เดียวกันกับเติงหลวงของวัดพระสิงห์ (พ.ศ. 2172) อายุการสร้างห่างกันสามปี แต่มีขนาดเล็กกว่า สันนิษฐานว่าสร้างโดยกลุ่มช่างเดียวกัน นายช่างผู้ทำการหล่อปรากฏมีจารึกชื่อติดไว้ที่เติงลูกวัดพระสิงห์ คือ หมื่นอินทะ เป็นช่างหลวงในยุคนั้น มีจารึกและดวงชาตาแต่เนื่องจากแขวนอยู่สูงและค่อนข้างลบลื่อนทำให้อ่านได้ไม่ตลอด อ่านจับใจความได้ว่า สมเด็จเจ้ามหาเจติยพระเจ้าด้านสุขหมั่น (น่าจะหมายถึงคณะสุขหมั่นในปัจจุบัน) เป็นประธานภายใน (พระสงฆ์) แสนวัดมหาเจติยเป็นประธานภายนอก (ฆราวาส) สร้างเติงวัดเจติยหลวงครั้งนี้

เหล่านี้ล้วนเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าสภาพสังคมล้านนาเมื่อตกเป็นเมืองขึ้นพม่าในช่วงแรกนั้นยังมีความเป็นอยู่ที่ดีอยู่บ้าง ศรัทธาประชาชนจึงสามารถสร้างเครื่องพุทธรูปบูชาพุทธปฏิมา ส่วนพระสงฆ์ก็สามารถทำสังฆกรรมได้ สมณชีพราหมณ์อยู่สุขสงบ ยังมีระบบแสนวัดดูแลวัด มีพระสังฆราชาตามพระอารามสำคัญในนครเชียงใหม่ ที่สำคัญคือ วัดเจติยหลวง ถึงแม้พระมหาธาตุจะถล่มไปแล้ว แต่ตัววัดก็ยังคงมีความสำคัญต่อเมืองเชียงใหม่อยู่ แม้ว่าทางผู้ครองนครไม่อาจสร้างเสริมเจติยหลวงให้เต็มองค์ได้ แต่ก็

นับได้ว่าวัดเจดีย์หลวงไม่ได้ร้างรา มีการทำนุบำรุงเรื่อยมาตามกำลังศรัทธากำลังของ
อาณาจักรล้านนา

ในระยะหลังคือปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 กลุ่มการเมือง
ท้องถิ่นต่อต้านพม่ามีความหลากหลายมากขึ้น เช่นมีกลุ่มพระสงฆ์ ตนบุญ มีกลุ่มไพร่ตั้ง
เป็นกองโจร และกลุ่มเจ้านครรัฐ แต่ละกลุ่มกระทำการกันไปตามลำพัง เพราะพม่า
พยายามเข้าควบคุมที่ตำแหน่งเจ้าเมืองมากขึ้น ตำแหน่งเจ้าเมือง เมืองสำคัญล้วนเป็นขุน
นางพม่า ส่วนเมืองระดับเล็กนั้นอาจเป็นชาวไทใหญ่ หากเป็นชาวพื้นเมืองล้านนาก็ต้อง
ภักดีต่อพม่าลักษณะเช่นนี้ทำให้การเคลื่อนไหวลงสู่ระดับล่างมากขึ้น สถานการณ์ใน
ล้านนาในช่วงปลายสมัยพม่าปกครองจึงเกิดรัฐบาลท้องถิ่นกระจายตัวอยู่ทั่วไป ซึ่ง
บางครั้งก็สู้รบกันเอง บางครั้งก็สู้รบกับพม่า บ้านเมืองล้านนามีสภาพระส่ำระสาย แต่
ด้วยปัญหาการเมืองภายในพม่าทำให้พม่าต้องผ่อนปรนล้านนาเป็นระยะ ครั้นพม่า
จัดการปัญหาภายในเรียบร้อยแล้วก็เข้าปราบปรามล้านนา (สร้อย สร้อยกุล, 2566:
211) โดยเชียงใหม่ถูกพม่าตีแตกครั้งใหญ่ในต้นพุทธศตวรรษที่ 24 (พ.ศ. 2306) ซึ่งชาว
เชียงใหม่ถูกกวาดต้อนไปจนหมดเมือง สะท้อนนโยบายของพม่าในช่วงหลังที่ต้องการ
ทำลายศูนย์กลางของเชียงใหม่อย่างแท้จริง

ภาพที่ 10 ลวดลายดั้ง

ของวัดเจติยหลวง (พ.ศ. 2169)
ที่มา: นับเก้า เกียรติวิพรณ, (2566)

ภาพที่ 11 ลวดลายดั้ง

ของวัดพระสิงห์ (พ.ศ. 2172)
ที่มา: นับเก้า เกียรติวิพรณ, (2566)

บทสรุป

จากการศึกษาจารึกที่ค้นพบใหม่ที่ฐานพระพุทธรูปปฏิมาในอุโบสถเก่าวัดเจติยหลวง วรวิหาร พบว่า รูปร่างอักษรที่ปรากฏเป็นอักษรธรรมล้านนา พุทธศตวรรษที่ 22 ใจความสำคัญกล่าวถึง ในปี จ.ศ. 949 (พ.ศ. 2130) ป็นหน่อ เม็งไค้ เจ้าครุฑาผู้สร้างนามว่า “ปัฐริกสา” พร้อมทั้งครอบครัว และญาติพี่น้อง ได้เป็นประธานภายนอก (ฝ่ายฆราวาส) ส่วนภายใน (ฝ่ายบรรพชิต) มีพระมหาสมเด็จจา เจ้าอธิบดีวัดพระสิงห์ เจ้าอธิบดีวัดสวนดอก และเจ้าอธิบดีวัดเจติยหลวง

จารึกหลักนี้จึงเป็นหลักฐานการทำบุญในพระพุทธศาสนา เป็นหนึ่งในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ที่แสดงถึงสภาพสังคมล้านนาเมื่อ หลังนครเชียงใหม่เสียเอกราชแก่พม่าสมัยแรกระหว่าง พ.ศ. 2101-2207 คือประมาณร้อยปีแรกช่วงนี้ล้านนามีฐานะเป็นมณฑลหนึ่งของราชอาณาจักรพม่า สภาพบ้านเมืองยังมีความเป็นอยู่ที่ต้อยต่ำ เนื่องจากพบหลักฐานการทำบุญในพระพุทธศาสนาที่เป็นจารึกการอุทิศถวายหลายสิ่ง ไม่ว่าจะ

เป็นพระพุทธรูปปฏิมาหลายองค์ในวัดเจติยหลวง ระฆัง (เต็ง) สำริดวัดเจติยหลวงและวัดพระสิงห์ ศรีทธาประชาชนจึงสามารถสร้างเครื่องพุทธรูปชาพุทธรูปปฏิมา ส่วนพระสงฆ์ยังสามารถทำสังฆกรรมได้ สมณชีพราหมณ์อยู่สุขสงบ นอกจากนี้ที่เป็นจารึกการอุทิศถวายโกธูกรากพระราชกุศล ฉลองพระนามพระพุทธรูปปฏิมาว่าพระเมืองรายเจ้า ทำให้มองเห็นสภาพการเมืองในขณะช่วงนั้นว่าการที่จะทำบุญทานได้ใหญ่โตปานนี้ บ้านเมืองยังคงต้องมีสภาพคล่องทางเศรษฐกิจอยู่พอสมควร

รายการอ้างอิง

- คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2518). **รายชื่อวัดและนิกายสงฆ์โบราณในเชียงใหม่ ภาคปริวรรต ลำดับที่ 7**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ 700 ปี**. เชียงใหม่: สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- จนจรรย์ สุรมณี และคณะ. (2539). **เกร็ดประวัติวัดเจติยหลวง ฉบับสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี**. เชียงใหม่: กลางเวียงการพิมพ์.
- ประเสริฐ ณ นคร และปวงคำ ต้อยเขียว. (2562). **ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง**. กรุงเทพฯ: สมาคมประวัติศาสตร์ในพระราชูปถัมภ์สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- พงษ์ระวี โหลิมชยโชติกุล. (2566). “อิทธิพลพุทธศาสนาลังกาวงศ์ที่ปรากฏในงานพุทธศิลปกรรมล้านนา.” วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- พระรัตนปัญญามหาเถระ และแสง มนวิฑูร, ผู้แปล. (2501). **ชินกาลมาลีปกรณ์**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2551). **ศิลปะเมืองเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). **พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการและความเชื่อของคนไทย**. กรุงเทพฯ: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2556). **ประชุมตำนานล้านนาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา.
- สร้อยสวัสดิ์ อ่องสกุล. (2566). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ฮันส์ เพนธ์. (2519). **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี.

อันส์ เพนธ์. (2547). ประวัติศาสตร์ล้านนาฉบับย่อ. เชียงใหม่: หอศิลป์วัฒนธรรม
จังหวัดเชียงใหม่ ซิตี้เวอร์ม.

